

Галецький, Л.С. 2001. *Геологія і корисні копалини України: атлас*. ТОВ Видавниче та рекламне агентство «Златограф», Київ, 167 с.

Зінько, Ю. та Шевчук, О. 2008. *Природоохоронні геоморфологічні об'єкти в структурі геотуризму в Західній Україні*. Вісник Львів. Ун-ту. Серія геогр. Вип. 35, с. 94-104.

Кравчук, Я. 2006. *Альпійський рельєф Українських Карпат. Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій*. Збірник наукових праць, с. 2-19.

Матковський, О.И. 1971. *Минералогия и петрография Чивчинских гор*. Издательство Львовского Университета, Львов, 234 с.

Матковський, О.І. и Степанов, В.Б. 1992. *Критерії золотоносності доверхньопалеозойських метаморфічних порід Рахівського рудного району Закарпаття*. Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геол. Вип. 11, с. 121-127.

Мацьків, Б., Пукач, Б., Пастуханова, С., Воробканич, В. 2006. *Геологічна карта дочетвертинних утворень масштабу 1:200 000 аркушів М-34-XXXVI (Хуст) та L-34-VI (Бая-Маре)*. Львів.

Бубняк, І. та Солецькі А. 2013. *Навчальні матеріали для провідників по шляху Гео-Карпати*. Видавництво Ruthenus, Кросно, 52 с.

Нестерук, Ю. 2003. *Рослинний світ Українських Карпат: Чорногора*. Екологічні мандрівки. БАК, Львів, 520 с.

Собашко, В. 2003. *Дорогами і стежками Карпат*. «Центр Європи», Львів, 327 с.

Нечепуренко, О.О. 1995. *Деякі особливості локалізації золотого зруденіння у Рахівському рудному районі*. Проблеми геологічної науки та освіти в Україні: Матеріали наук. конф., с. 178-179.

Ціхонь, Т., Криль, С., Ціхонь, С. 2011. *Геотуристичні маршрути у Рахівському районі (Закарпаття, Україна)*. Географія і туризм: міжнародні виклики українському туризму: Матеріали V міжнародної наукової конференції, с. 209-213.

Шестопалов, В.М., Моїсєєв, А.Ю., Моїсєєва, Н.П., Лєсюк, Г.В. 2012. *Мінеральні води Закарпаття*. Геологічний журнал. №2, с. 74-86.

Шумлянський, В.О., Деревська, К.І., Дудар, Т.В. 2003. *Літогенез і гіпогенне рудоутворення в осадових товщах України*. Знання України, Київ, 272 с.

Ślęczka, A., Kruglov, S., Golonka, J., Oszczypko, N., Popadyuk, I. 2006. *Geology and hydrocarbon resources of the Outer Carpathians, Poland, Slovakia, and Ukraine: general geology*, «AAPG Memoir». № 84, с. 221-258.

Geological objects in Rakhiv region as the basis for the development of the geotourism (Transcarpathians)

SUMMARY

In article perspectives for the geotourism objects in Rakhiv region (Transcarpathians) are characterized. The development of new tourism directions in Rakhiv region could extend increasing of the tourists, scientists, travelers quantity. In addition geotouristic routes may be interesting base for field practice for students from Ukraine and the European Union.

Activity of the Ukrainian tourist organizations in 1910-1944 as a starting point for cognitive tourism in the Carpathians

Działalność ukraińskich organizacji turystycznych w latach 1910-1944 jako punkt wyjścia dla turystyki poznawczej w Karpatach

Dariusz Dyląg

Galicyskie Towarzystwo Historyczne

Abstrakt

Praca jest przyczynkiem poświęconym historii ukraińskiej turystyki rozumianej jako punkt wyjścia dla współczesnej turystyki poznawczej w Karpatach. Zwłaszcza w kontekście działań podejmowanych przez trzy najważniejsze organizacje turystyczne w Karpatach Wschodnich w latach 1910-1944. Autor przedstawia genezę oraz działalność tych organizacji, a także opisuje wybitnych działaczy i ich dokonania dla tamtejszej turystyki. Odnotowuje również istniejącą wówczas infrastrukturę turystyczną, zachowane odznaki organizacyjne, najważniejsze periodyki i wydawnictwa książkowe.

Słowa kluczowe: turystyka poznawcza, ukraińskie organizacje turystyczne, Karpaty Wschodnie.

Keyword: cognitive tourism, Ukrainian tourist organizations, Eastern Carpathians.

Wstęp

Dzieje wschodniokarpackiej turystyki stanowią fragment szerszej historii wielu narodów. Oprócz Polaków, byli to przede wszystkim Ukraińcy, jak również Węgrzy, Czesi, Sasy, Niemcy czy Rumuni. Takie syntetyczne opracowanie, dotyczące obszarów Karpat Wschodnich o zmieniającej się przynależności państwowej, nie stanowiło osobnego przedmiotu badań. Myśl podjęcia szczegółowych studiów w tym zakresie oraz opracowania najważniejszych wydarzeń z historii wschodniokarpackiej turystyki powstała w I. 90. ubiegłego stulecia, na kanwie moich praktyk studenckich na Uniwersytecie Lwowskim i w sa-

mych Karpatach Wschodnich. Zachęcony przez młodych ukraińskich naukowców z Wydziału Geograficznego, Iwana Rowenczaka i Jurija Zińko, zacząłem gromadzić opracowania i materiały źródłowe oraz prowadzić rokroczne badania terenowe, które zaowocowały wydaniem w 2008 r. przewodnika po Gorganach¹.

W ramach prac międzynarodowego (czesko-polsko-ukraińskiego) zespołu wolontariuszy rekonstruujących i rewitalizujących infrastrukturę turystyczną w Karpatach Wschodnich, w latach 2006-2010 zajmowałem się również odnajdywaniem licznych pozostałości militarnych umocnień z okresu obydwo wojen światowych. Uzyskane w ten sposób materiały pozwoliły m.in. na identyfikację w terenie oraz odróżnienie stanowisk polskich i ukraińskich legionistów od potrojnego systemu węgierskich bunkrów i umocnień, tworzących linie obronne św. Władysława, Hunyadyego i Arpada.

Wbrew potocznemu mniemaniu zorganizowana ukraińska działalność turystyczna miała swój początek jeszcze przed pierwszą wojną światową. W 1910 r. powstało w Stanisławowie (obecnie ukr. Iwano-Frankiwsk) Ukraińskie Towarzystwo Turystyczne „Czarnohora”. W owym początkowym okresie turystyka ukraińska związana była na ogół ze strukturami organizacji sportowych; przede wszystkim z utworzoną w 1909 r. swoistą centralą, grupującą różne ukraińskie stowarzyszenia, pod nazwą „Sokił-Batko” (*Ukrajinske sportywnne...*; Zaborniak, 2006, 2007). W 1911 r. do struktur tych włączono również or-

1. Jak informował oficjalny serwis internetowy polskiego Towarzystwa Karpackiego, był to pierwszy od czasów Gąsiorowskiego przewodnik po Gorganach (http://karpaccy.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=245&Itemid=5). Doczekał się również recenzji w magazynie historycznym „Mówią Wieki”, w której czytamy: Szczegółowo potraktowana jest historia regionu, z uwzględnieniem roli ukraińskiej i węgierskiej oraz kultury ludowej huculskiej i bojkowskiej; bardzo ciekawe są obszerne fragmenty dotyczące dziejów turystyki, przedstawiające m.in. nieistniejącą już sieć schronisk i szlaków. Uwagę zwraca duża ilość archiwalnych zdjęć – rzecz normalnie nie spotykana w przewodnikach turystycznych (Janowski 2009).

ganizacje młodzieżowe. M.in. Sportowe Towarzystwo Studentów Szkół Wyższych „Ukraina”. Założone przez Stepana Hajduczoka na zebraniu w sali „Sokiła-Batko” we Lwowie, 22 września 1911 r., ze statutem zatwierdzonym przez c.k. Namiestnictwo we Lwowie, 27 września 1911 r. (Butiel 1936). Należała tu również ukraińska organizacja skautowa „Płast”, posiadająca wśród swoich celów statutowych m.in. poznanie przyrody poprzez wędrowanie (Werchowna Płastowa...). Dobrodziejem „Płasta” był metropolita Andrej Szeptycki, który podarował ukraińskim skautom miejsce na obozowiska na górze Sokół nad Podlutem w Gorganach.

Jesienią 1921 r. na turystycznym firmamencie pojawiło się ukraińskie Koło Miłośników Lwowa (ukr. Kružok liubyteliw Lwiwa), które organizowało wycieczki (nazywane z ukr. pochody) po Lwowie i jego okolicach. Dawał się jednak odczuć brak organizacji typowo turystycznej. *Turystyczny ruch ma w nas багато прыхильників, але видчутим є брак орґанізації* – pisała codzienna ukraińska gazeta „Diło” (Fedorczenko et al. 2002). Ubolewał nad takim stanem rzeczy również znany historyk i jednocześnie krajoznawca ukraiński, dr Iwan Krypiakewycz: *Prohulianky iduť zczasta bez nijakoho pryhotywanja, mandriwnyky ne znajuť, na szczo zwertaty jim uwahu, ne možuť zamitnyty riznych waźnych pamiatnykiw pryrody czy mynuw-szyny* (Fedorczenko et al. 2002).

Najbardziej znanymi organizacjami z okresu międzywojennego, które przeprowadzały wycieczki i budowały infrastrukturę turystyczną w Karpatach Wschodnich (w tym pierwsze ukraińskie górskie schronisko turystyczne w Gorganach), było Ukraińskie Krajoznawczo-Turystyczne Towarzystwo „Płaj” oraz Karpacki Klub Narciarski (ukr. Karpackyj Łuszczetarskyj Klub). Historia ich działań, zapoczątkowana 90 lat temu, nie była dotąd szerzej przedstawiona w polskiej literaturze, dotyczącej dziejów turystyki w Karpatach Wschodnich. Pozostałe organizacje, których działalność przynajmniej częściowo związana była z krajoznawstwem, to m.in.: Towarzystwo Naukowe im. Szewczenki, Towarzystwo „Proswita” (Naukowe towarzystwo...; Towarzystwo „Proswita”...).

Przy ukraińskich organizacjach sportowych i młodzieżowych również powstawały odrębne sekcje zajmujące się turystyką. Np. w 1931 r. absolwenci ukraińskiego gimnazjum akademickiego we Lwowie założyli przy ST „Ukraina” sekcję turystyczno-kajakową (Zaborniak, 2007).

9 czerwca 1931 r. członkowie tej sekcji urządzili wycieczkę, której trasa przebiegała z Broszniowa kolejką leśną do Podlutego i Osmołody, następnie pieszo przez Wysoką, Ihrowyszczę, Sywulę, popod Bojaryn do Zielonej i dalej do Dory w dolinie Prutu. Oto charakterystyka grupy wycieczkowej, która świadczy o wysokim stopniu organizacji, dokonana przez Mirona Dumkowycza: (...) *w skład jej wchodzili członkowie ze stałym podziałem funkcji: zmieniany codziennie kierownik grupy, odpowiedzialny za rozmowy w trakcie marszu, kucharz, zmywacz oraz piąty członek grupy z funkcją do „wszystkich czynności”* (Dumkowycz 1936).

Niniejsza praca dotyczy wyłącznie faktów historycznych związanych z ukraińską działalnością turystyczną, która może stanowić obecnie punkt wyjścia dla turystyki poznawczej. Bo w tym czasie była także jednym z elementów podtrzymujących narodową odrębność Ukraińców w czasie, gdy istniała na obszarze Karpat Wschodnich uznana na forum międzynarodowym państwowość austriacka (1772-1918), a następnie polska (1923-1939), węgierska (do 1918, 1939-1944) i czechosłowacka (1920-1939), jak również w czasie II wojny światowej okupacja sowiecka (1939-1941, po 1944) i niemiecka (1941-1944). Upatrywano w tych działaniach możliwość pozyskiwania nieświadomionej jeszcze młodzieży do politycznej działalności narodowej, zmierzającej do uzyskania niepodległej państwowości ukraińskiej (Zaborniak 2008). Próby takie podejmowano podczas wojny polsko-ukraińskiej (1918-1919), kiedy to proklamowano Zachodnio-ukraińską Republikę Ludową, a nawet w okresie późniejszym, kiedy na Zakarpaciu doszło do powstania efemerycznej Ukrainy Karpackiej (1939). Wyjątkowa złożoność badanej materii, obarczona jeszcze do tego historycznymi i publicystycznymi stereotypami, wymaga od badacza odrzucenia kwestii politycznych i skupienia się na merytorycznej działalności turystycznej poniższych organizacji. Tym bardziej, że konsekwencje wygranej przez Armię Czerwoną II wojny światowej i następujące po niej zmiany granic oraz przymusowe ekspatriacje ludności sprawiły, iż owe organizacje zakończyły bezpowrotnie – oprócz istniejącego w Niemczech, USA i Kanadzie emigracyjnego KŁK, następnie reaktywowanego we Lwowie 12 września 1989 r. – swoją działalność w Karpatach. Celem niniejszego artykułu przyczynkarskiego jest przedstawienie działalności ukraińskich organizacji tu-

Ryc. 1. Kolejka leśna przy Skicie św. Andrzeja w Gorganach, lata 30. XX w. Ze zbiorów D. Dyląga
Fig. 1. Forest railways at St. Andrew's Skit in the Gorgans, the 1930s. From the collections of D. Dyląg.

rystycznych w Karpatach w kontekście turystyki poznawczej. Dla polskiego badacza i turysty nie stanowiła ona – jak do tej pory – punktu odniesienia dla uprawiania jednej z najpopularniejszych obecnie form turystyki.

Stan badań

Systematyczne prace badawcze prowadzono w Karpatach Wschodnich od chwili powstania we Lwowie Uniwersytetu Franciszkańskiego, który w okresie Wiosny Ludów (6 kwietnia 1848 r.) uzyskał pełną autonomię. M.in. pozwolenie – podpisane przez austriackiego gubernatora Franza Stadiona – na prowadzenie wykładów w języku polskim. Już w 1847 r. zrelacjonował owe badania Wincenty Pol w roczniku „Biblioteka Naukowego Zakładu Ossolińskich”. O pracach Aleksandra Zawadzkiego i Franciszka Herbicha z lat 30. XIX w. czytamy u Pola:

Co do prowincji naszej zwiedził pan doktor Herbich naprzód równiny położone nad Wisłą i część zachodniego Beskidu około Myślenic, dalej Tatry i Pieniny, następnie okolice Lwowa i Brodów, dalej Podole aż po Zbrucz, dalej równiny nad Bystrzycami położone około Stanisławowa i przedgórza tamecznych Beskidów, dalej góry Pokucia, a słynną na Rusi Czarną Horę i góry Bukowiny

zwiedził w towarzystwie p. Zawadzkiego w roku 1833 po raz pierwszy, począwszy zaś od roku 1835 robił rokrocznie wycieczki naukowe z Czerniowiec, badając wyłącznie roślinność wschodniego skrzydła Karpat, a mianowicie roślinność równiej i górskiej Bukowiny, tudzież siedmiogrodzkie pograniczne góry i góry stolicy marmorozkiej (Pol 1847).

Przykładowo o wykonywanych w tym samym okresie badaniach meteorologicznych w Gorganach pojawiła się następująca wzmianka: (...) *obserwacje robione przez przeciąg lat kilku w miesiącach letnich z rozkazu księdza arcybiskupa Lewickiego we wsi Podlutym leżącej w obwodzie Stryjskim wśród wielkich gór i odwiecznych lasów na zejściu się Łomnicy i Mołody rzeki za wsią Perechińskiem* (Pol 1847).

Na przełomie XIX i XX wieku Uniwersytet Lwowski był największą uczelnią Galicji i drugą w Austrii. Słynna lwowska szkoła geograficzna szczyła się m.in. dokonaniem Eugeniusza Romera (1960, 1961), który organizował ze swoimi studentami wycieczki m.in. w 1911 r. na gorganiską Popadę. W okresie międzywojennym szereg badaczy i naukowców zajmowało się wybiórczo niektórymi tylko aspektami turystyki i krajoznawstwa. Publikowano również wiele cennych prac ilustrujących prowadzone w Karpatach

Ryc. 2. Wołodimir Kubijowycz. Ze zbiorów D. Dyląg
Fig. 2. Volodymyr Kubijovych.
From the collections of D. Dyląg.

Wschodnich badania. Przykładowo wymienię tutaj działalność Wołodymira Kubijowycza (Kubijowicz 1922, 1926, 1929, 1938; Kubijovič 1932, 1935, 1937).

Po II wojnie światowej brak górskich schronisk i profesjonalnych szlaków turystycznych oraz umieszczenie w Karpatach Wschodnich radiowych baz pelengacyjnych Armii Czerwonej spowodowało praktyczną izolację tych obszarów. Szczególnie dla ruchu turystycznego i prac naukowych cudzoziemców. Oprócz działań dotyczących ochrony przyrody, nie prowadzono tutaj ściśle naukowych badań związanych z dziejami turystyki. Publikacje nt. turystyki polskiej czy węgierskiej w Karpatach Wschodnich – nawet te natury wspomnieniowej – były w PRL i na Węgrzech cenzurowane i faktycznie zabronione. W ośrodkach emigracyjnych zachodnich Niemiec i Francji prowadził prace nad *Encyklopedią Ukrainoznawstwa* W. Kubijowycz, a we Francji i Szwajcarii kontynuował swoją huculską tetralogię *Na wysokiej połoninie* Stanisław Vincenz.

Obecnie wiele europejskich i pozaeuropejskich ośrodków naukowych podejmuje wielodyscyplinarne badania w ukraińskich Karpatach (również badania dotyczące historii turystyki). W interesujące nas tematyce należy wymienić dla przykładu prace Krzysztofa Szpary (2004) z Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Mateusza Trola (2006) z Instytu-

tu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego czy Tomasza Witesa (2008) z Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.

Z polskich badaczy zajmujących się rozwojem turystyki ukraińskiej należy wymienić Stanisława Zaborniaka (2005, 2006, 2007, 2008) z ośrodka rzeszowskiego czy Marka Olszańskiego (1993) i Leszka Rymarowicza (1994a, 1994b, 1995) z ośrodka krakowskiego. Wśród rodzimych naukowców ukraińskich są to m.in. następujący badacze: Iwan Krypiakewycz (1925, 1937), Oksana Waceba (1997), Jarosław Łučkyj (1997, 2008), Władimir Fedorczenko (2002), Wasyl Petranivskyj (2005), Bohdan Myckan (2008) i Wołodimir Myckan (2008).

Najbardziej znani badacze węgierscy zajmujący się historią wschodniokarpackich sekcji MKE-UKV i MTE to: Károly Siegmeth (1878, 1880, 1885, 1889, 1902), Jenő Révész (1915), Szilárd Schermann (1937) i Jenő Cholnoky (1939), a ze współczesnych – László Boros (1999), Sándor Kovács (2007), Ákos Neidenbach (1994, 2005), Sándor Pusztay (2005) i Imre Tóth (2004). Z czeskich i słowackich badaczy o Karpatach Wschodnich pisali m.in.: Jiří Král (1923, 1924, 1928, 1930), Jaroslav Dostál (1936, 1937), Karel Hlávka (1936), Ivan Honl (1936, 1937), Zdenek Kolařík (1938), Antonín Margittai (1936) oraz Anton Straka (1923) i Robert Vosyka (1925-1926). W ostatnim czasie ukazało się kompendium poświęcone Podkarpackiej Rusi, autorstwa Petra Štěpánka (2008). Historią rumuńskiej turystyki zajmowali się m.in.: Valeriu Pușcariu (1943), Mircea Ordean (1992), Raisa Radu (2009). Tematyka dotycząca turystyki rumuńskiej, ukraińskiej i węgierskiej we Wschodnich Karpatach pojawiła się również w pracach autora niniejszego artykułu (Dyląg 2008, 2009, 2011).

Ukraińskie Turystyczne Towarzystwo „Czarnohora” [Ukrajinske Turystyczne Towarzystwo „Czarnohora”] (1910-1939)

W kwietniu 1910 r. grupa miłośników wędrówek ze Stanisławowa założyła komitet organizacyjny w celu utworzenia stowarzyszenia turystycznego. 20 maja 1910 r. odbyło się pierwsze zebranie, na którym wybrano przewodniczącego i członków wydziału Ukraińskiego Turystycznego Towarzystwa „Czarnohora”. Pierwszym prezesem został S. Stebłyčkyj, a do zarządu weszli: J. Hruszkewycz, I. Stasyneć, Ł. Czaczkowski, J. Biłyński, Ł. Hajanowski, W. Janowycz. 10 czerwca 1910 r., ówczesny namiestnik Galicji i jednocześnie zna-

ny polski historyk, Michał Bobrzyński, w imieniu cesarza Austro-Węgier zatwierdził oficjalnie statut (Dyląg 2008).

Statut Towarzystwa określał, że najwyższym organem było walne zebranie oraz tzw. wydział. Walne zebranie miało być zwoływane raz w roku w kwietniu, według potrzeb można było zwoływać nadzwyczajne zebrania. Na zebraniach zatwierdzano plan pracy i finansów, wybierano komisję rewizyjną złożoną minimum z trzech osób, która dwa razy w roku kontrolowała finanse lub inwentarz i sporządzała jawne sprawozdania. Wydział zbierał się raz w miesiącu lub częściej w celu wykonywania uchwał walnych i nadzwyczajnych zebrań, realizacji spraw organizacyjnych; np. planowania pracy przewodników, którzy mieli obowiązek prowadzenia grup wycieczkowych, jak również tzw. górskiej straży, która chroniła obiekty noclegowe i infrastrukturę dla turystów. Członkowie Towarzystwa mieli prawo bezpłatnego korzystania z górskich schronisk, biblioteki, materiałów naukowych i kartograficznych oraz ze zniżek kolejowych (Fedorczenko et al. 2002).

Ukraińskie Turystyczne Towarzystwo „Czarnohora” postawiło przed swoimi członkami następujące cele i zadania:

- » poznanie kraju, gór Galicji, Bukowiny, Alp i Tatr;
- » zbieranie materiałów na temat tychże gór;
- » agitację i propagandę wśród turystów i badaczy przyrody;
- » współpracę z Towarzystwem Naukowym im. Szewcenki we Lwowie, Węgierskim Towarzystwem Karpackim (MKE-UKV) i Polskim Towarzystwem Tatrzańskim (PTT);
- » wymianę materiałów naukowych i doświadczeń;
- » dostarczanie metodycznych oraz praktycznych wskazówek i pomocy podczas wędrówek (Kubijowycz 1993).

Powyższe zadania planowano wykonywać za pomocą następujących środków i metod: spotkań i wspólnych wycieczek, wystaw i raportów z naukowych badań turystycznych, wydawania czasopisma, publikacji artykułów naukowych, wydawania pocztówek z górkimi widokami, opisów tras turystycznych, materiałów kartograficznych, budowania i utrzymywania schronisk turystycznych, mostów, ścieżek, dróg, znakowania szlaków w górach, budowania letniej bazy noclegowej (obozowisk), utrzymywania w górach odpowiedniego personelu (przewodników i górskiej straży).

Po Wielkiej Wojnie wznowiło Towarzystwo działalność 30 maja 1922 r., ponownie w Stani-

slawowie, z dwiema filiami w Kołomyi i Kosowie. Na czele towarzystwa stanął lekarz J. Hruszkewycz, który jednocześnie pełnił w Stanisławowie wiele odpowiedzialnych funkcji: członka Okręgowej Rady „Plasta”, członka kolegium redakcyjnego bezpartyjnego organizacyjno-informacyjnego tygodnika „Stanisławski Wisti”, szefa „Sokiła” i członka zarządu stowarzyszenia „Besida”. Członkami zarządu zostali: F. Wełyczko (urzędnik magistratu), prof. gimn. S. Nykyforak (również związany z „Płastem”), O. Karpatnyčkyj (organizator i założyciel klubu sportowego „Buj-Tur”), S. Slusarczuk, S. Stebłyński, Ł. Czaczkowski, O. Boryk, S. Hawańska, T. Mačkiw. Wśród głównych zadań odrodzonego towarzystwa znajdziemy m.in.: prowadzenie badań naukowych w Karpatach, zbieranie i publikowanie informacji na temat ciekawych historycznie i krajoobrazowo miejsc, badanie i ochrona pamiątek historycznych, kulturowych i przyrodniczych, wreszcie gromadzenie zbiorów ludowej sztuki i przemysłu.

Pod znakiem zapytania należy postawić działania „Czarnohory”, które – wg autorów współczesnych akademickich ukraińskich podręczników z historii turystyki (Fedorczenko et al. 2002) – miały koncentrować się na budowaniu schronisk i schronów (na Płyścach pod Grofą, na Doboszance, Sywuli oraz na przełęczach Ryzy i Stoły), stawianiu drogowskazów oraz malowaniu kolorem niebieskim i żółtym szlaków turystycznych (m.in. z Osmoły przez Gorgany do Tatarowa). Jak na razie, nie znajdują one potwierdzenia w innych źródłach, m.in. na archiwalnych fotografiach czy w periodykach organizacji faktycznie prowadzących w Karpatach podobne prace. Jeśli taka działalność miała miejsce, to musiała odbywać się poza oficjalną siecią szlaków turystycznych, utrzymywanych – w okresie międzywojennym – sumptem oddziałów Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (Rymarowicz 1994b). Wybuch II wojny światowej położył kres zorganizowanej działalności tego Towarzystwa.

Ukraińskie Krajoznawczo-Turystyczne Towarzystwo „Płaj” [Ukrajinske Krajoznawczo-Turystyczne Towarzystwo „Płaj”] (1924-1939)

Mysł utworzenia odrębnej organizacji turystycznej od początku dojrzała wśród szczególnie aktywnych w latach 1921-23 działaczy ukraińskiego Koła Miłośników Lwowa. W październiku 1924 r. założono w końcu we Lwowie Ukraińskie Krajoznawczo-Turystyczne Towarzystwo „Płaj”, które prowadziło działalność również w Karpatach. Za-

Ryc. 3. Iwan Krypiakewycz. Ze zbiorów D. Dyląga
Fig. 3. Ivan Krypiakevych.
From the collections of D. Dyląg.

łożycielami byli znani ukraińscy historycy i krajoznawcy: dr Iwan Krypiakewycz², Bohdan Janusz, Edward J. Pełenskyj i Jurij Polianskyj. Pierwszym prezesem został, ciesząc się dużym autorytetem adwokat, Wołodymyr Starosolskyj³. Statut „Płaju” został zatwierdzony w połowie listopada 1924 r. przez odnośne władze województwa lwowskiego. Wydział główny Towarzystwa przystąpił od razu do działania i utworzył dwie pierwsze sekcje: oświatową i wycieczkową, wśród których najważ-

niejsze zadanie przypadło sekcji wycieczkowej. Już 23 listopada 1924 r. odbyło się pierwsze jej posiedzenie, na którym opracowano plan organizacji wycieczek po Lwowie i okolicy. *Szcze 24 żowtnia 1924 r., naperedodni zasnuwania towarystwa, widbulas' persza ekskursija krajeznawciw Lwowom z metoju utocznennia marszruty, szczo prolihaw okołyciamy mista wid hory kniazia Łewa czerez Kajzerwald i Łyczakiw na Pohulianku. 2 lystopada widbylas' welyka prohulianka po cych samych miscach dlia wsich bażajucych. Nadali, u period z 26 żowtnia 1924 r. do 15 kwitnia 1925 r., „Płaj” orhanizuwaw 14 ekskursij* (Fedorczenko et al. 2002). Najczęściej obowiązki przewodnika pełnił dr Iwan Krypiakewycz.

Statut Towarzystwa przewidywał rozszerzenie działalności na cały obszar województwa lwowskiego, jak również na tereny ościennych województw: tarnopolskiego, stanisławowskiego i krakowskiego. Zapisane w statucie cele brzmiały: popieranie krajoznawstwa, zbieranie i opracowywanie materiałów fizjograficznych, etnograficznych, antropologicznych i archeologicznych, organizowanie zjazdów i konferencji, ochrona i konserwacja pamiątek historycznych i osobliwości przyrody, propagowanie i organizacja turystyki, budowa schronisk, znakowanie szlaków, prowadzenie dokumentacji wycieczek, wydawanie prac naukowych i przewodników. Powstały następnie sekcje: krajoznawcza, odczytowa i sportowa.

2. Iwan Krypiakewycz (ur. 25 czerwca 1886 we Lwowie – zm. 21 kwietnia 1967 tamże) – historyk Akademii Nauk USRS, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, dyrektor Instytutu Nauk Społecznych Akademii Nauk Ukrainy. Autor wielu prac naukowych na temat Bohdana Chmielnickiego i podręczników na temat historii Ukrainy. W latach 1904-1909 studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. Od 1908 r. ściśle współpracował z „Proswitą”. Działalność naukową rozpoczął pod kierunkiem prof. Mychajły Hruszewskiego. Od 1905 zaczął publikować swoje artykuły w czasopiśmie Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki „Zapysky NTSz” (od 1934 r. – redaktor). W 1911 roku obronił pracę doktorską nt. Kozaccyzna a wolności Batorego. Uczył historii w ukraińskim gimnazjum akademickim we Lwowie (1912-1914), później – w gimnazjach w Rohatynie i Żółkwi. Współpracował z ukraińskimi czasopismami wydawanymi na zachodniej Ukrainie, m.in. „Pyśma z Proswity”, „Mołoda Ukrajina”, „Literaturo-Naukowyj Wisnyk”, redagował „Dzwynoczok” (1911-1914) i „Iliustrowana Ukrajina” (1913-1914). W latach 1921-1924 profesor tajnego ukraińskiego uniwersytetu (sekretarz senatu uniwersyteckiego), w 1934/39 wykładał historię Ukrainy we lwowskiej Akademii Teologicznej, ściśle współpracował z Towarzystwem Naukowym im. Szewczenki (od 1920 r. był sekretarzem sekcji historycznej). W 1921/22 pracował w Komitecie Ochrony Grobów Wojennych, który zajmował się poszukiwaniem i odnawianiem grobów strzelców ukraińskich w Galicji. W 1924 r. był założycielem UKTT „Płaj”. Współpracował z czasopiśmie „Polityka” (1925-1926). Od października 1939 r. – szef katedry historii Ukrainy, był profesorem (od 1941) Uniwersytetu Lwowskiego. Podczas okupacji hitlerowskiej pracował jako redaktor naukowy Wydawnictwa Ukraińskiego we Lwowie. Po wojnie został oskarżony o „ukraiński burżuazyjny nacjonalizm” i był prześladowany. W 1946 r. razem z częścią lwowskich naukowców został deportowany do Kijowa. Jakiś czas pracował jako starszy współpracownik naukowy Instytutu Historii Ukrainy AN USRS. W maju 1948 r. mógł wrócić do Lwowa. W latach 1953-1962 – dyrektor Instytutu Nauk Społecznych Akademii Nauk USRS we Lwowie. NTSz. *Biografiji czleniw towarystwa*. Centralnyj derżawnyj istorycznyj archiw Ukrainy u Lwowi, fond 309.
3. Wołodymyr Starosolskyj (ur. 8 stycznia 1878 – zm. 25 lutego 1942) – działacz społeczno-polityczny, prawnik (dr 1903) i socjolog. Urodził się w Jarosławiu, członek Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki (od 1924), mąż Darii

W sezonie letnim 1925 r. zaplanowano pierwsze wycieczki w Karpaty Wschodnie, które – niestety – nie doszły do skutku. Udało się natomiast nawiązać kontakt z działającym w Stanisławowie Towarzystwem „Czarnohora”, jak również z organizatorami ukraińskiego ruchu turystycznego w innych miejscowościach: Romanem Szczypajłem z Kołomyi i M. Herbowym z Kosowa (Szczypajło 1938). Dr Iwan Krypiakewycz pisał: *Jak dowidujemosia, w inszych misciach tworiatśia hurtky, poczynajutsia prohulky. Bażano było b, szczo b ci hurtky uwijszy w czlony towarystwa „Płaj”, tak szczo b usi zachodni zemli možna było obniaty odnocilnoju turystycznoju orhanizacieju* (Fedorczenko et al. 2002).

Od lutego 1925 r. zaczął się ukazywać organ prasowy Towarzystwa pod nazwą „Turystyka i Krajoznawstwo”, jako comiesięczny dodatek do „Nowoho Czasu”, ukraińskiego czasopisma społeczno-kulturalnego, wydawanego przez koncern Iwana Tyktora. Nie zdobył on jednak większej popularności. Z powodów finansowych ukazały się wtedy tylko trzy numery o objętości czterech stron formatu gazetowego (inne dodatki, jak np. „Studentśki Wisti”, „Ruchanka i Sport” czy „Płastowyj prapor”, były jedno- lub dwustronicowymi wkładkami). Wznowiono jego wydawanie w 1931 r., następnie zmieniono tytuł na „Płaj”, a w latach 1937-39 ukazywał się – pod redakcją Stepana Szczurata, a następnie Mychajły Tarańko – pierwszy ukraiński miesięcznik turystyczno-krajoznawczy „Nasza Bałkiwszczyna”. Jako ciekawostkę podajmy, iż od razu – w pierwszym numerze tego miesięcznika – pojawiły się informacje z historii XIX-wiecznej ukraińskiej turystyki indywidualnej (Krypiakewycz 1937).

Właśnie w dziedzinie wydawniczej osiągnięcia Towarzystwa były największe. To dzięki niemu opublikowano pierwsze w historii ukraińskie przewodniki górskie. W 1934 r. wydano we Lwowie nakładem „Płaju” książeczkę E.J. Pełens-

kiego pt. *Dołyna Oporu i Stryja. Turystycznyj rowidnyk* (Ryc. 8). W niektórych zestawieniach bibliograficznych występuje pod tytułem *Dołynoju Oporu i Stryja. Turystycznyj rowidnyk dla litnikiw i prohulkiwciw* (tak na stronie tytułowej, natomiast na okładce – jak zdanie wyżej). Ukazała się ona jako pierwsza pozycja „Biblioteki Płaju” i na 64 stronach zawierała propozycje wycieczek oraz część ogólną z informacjami dotyczącymi historii i kultury Ukraińców, która to tematyka w polskich przewodnikach była zazwyczaj pomijana. Z numerem drugim wydano w 1938 r. pracę Julijana Tarnowycza *Werchamy Łemkiwśkoho Beskydu. Mandrowniçkyj rowidnyk po Łemkiwszczyni*. Na 62. stronach typowego materiału krajoznawczego kryła też informacje dotyczące aktualnej sytuacji politycznej i społecznej na Łemkowszczyźnie. Nakładem Ukraińskiego Wydawnictwa ukazało się w Krakowie w 1940 r. drugie wydanie tego przewodnika, ze znaczącymi zmianami, jako drugi tom Biblioteki „Dorohy” (Rymarowicz 1994b). Na łamach „Naszej Bałkiwszczyny” reklamowano również cykl pod nazwą „Krajoznawcza Biblioteka”, w ramach której ukazały się: *Arsena Riczynśkiego Starij horod Wołyń* (Lwów 1938), *Myrona Korduby Szczo każut nam nazwy osel?* (Lwów 1938; Ryc. 9) i przełożona z języka niemieckiego książka Hansa Cbindena (właśc. Zbinden) *Mandriwka po huculśkych horach* (Lwów 1939).

W 1931 r. prezesem został Dmytro Korenec, który jednocześnie pełnił funkcję dyrektora szkoły handlowej „Proswity”, a jego zastępcą, znany organizator turystyki – Timisz Biłostockyj. Ponieważ były to czasy kryzysu ekonomicznego, który najbardziej dawał się we znaki ludności ukraińskiej, skromna działalność Towarzystwa koncentrowała się na organizowaniu popularnych wykładów z historii, geografii, geologii czy statystyki tzw. zachodnioukraińskich ziem, turystycznej propagandy prasowej

z d. Szuchewycz (córki znanego etnografa Wołodymyra Szuchewycza). W młodości brał udział w życiu studentkim we Lwowie; był członkiem-założycielem stowarzyszenia „Mołoda Ukrajina” i redaktorem naczelnym jej magazynu. Po zakończeniu studiów prawniczych w Wiedniu i pogłębieniu ich w Berlinie, Grazu i Heidelbergu, był adwokatem we Lwowie i obrońcą w procesach politycznych (m.in. w 1908 r. Myrosława Siczynśkiego, zabójcy namiestnika Galicji i b. prezesa TT, Andrzeja Potockiego). Był jednym z organizatorów paramilitarnej organizacji Siczowych Strilciw, w 1913 r. przewodniczącym (Główny Ataman). Po wybuchu pierwszej wojny światowej – członek Ukraińskiej Głównej Rady. Członek UW i OUN. 1920-1924 na emigracji w Wiedniu i Pradze (profesor prawa publicznego na Uniwersytecie Wolnej Ukrainy w Pradze i Ukraińskiej Akademii Ekonomicznej w Podiebradach). W 1924 r. ponownie we Lwowie; pracował jako prawnik (członek Izby Adwokatów w Warszawie). Podczas okupacji sowieckiej Lwowa (1939) profesor Uniwersytetu Lwowskiego, później aresztowany i skazany na 8 lat więzienia, zmarł w sowieckim obozie w Maryjsku (zachodnia Syberia). (*Starosolskyj Wołodymyr*. Centralnyj derżawnyj istorycznyj archiw Ukrainy u Lwowi, fond 360).

Ryc. 4. Huculscy narciarze. Ze zbiorów NAC
Fig. 4. Hutsul skiers. From the collections of NAC

i prowadzeniu wycieczek. Wykłady prowadzili: Mychajło Hałuszynskij, Roman Zubyk, Iwan Fediw, bracia Jarosław i Seweryn Pasternakowie, Danyło Palijiw. Sekcja sportowa zorganizowała kilkanaście wycieczek w Karpaty. 30 czerwca 1931 r., na wspólnej naradzie przedstawiciele „Płaju”, Ukraińskiego Akademickiego Związku Sportowego, Klubu Sportowego „Strzała”, stanisławowskiego Towarzystwa „Czarnohora”, UKTT „Płaj” zostało centralnym organem koordynującym sprawy organizacji ukraińskiej turystyki (Petraniewskij 2005). Po raz pierwszy w planach – na wniosek bardzo zaangażowanego działacza „Płaju”, Kosti Pańkiwskiego – uwzględniono zagraniczne wycieczki na Podkarpaczką Ruś w Czechosłowacji (Gorgany) i Bukowinę w Rumunii (Czarnohora i Góry Marmaroskie), gdzie mieszkała ludność pochodzenia ukraińskiego. W nawiązaniu do powyższej akcji należy wspomnieć o artykule Wołodymyra Ohonowskiego na temat Zakarpacia, który ukazał się w „Naszej Bałkiwyszczynie” w 1938 r. (Ohonowskij 1938).

Towarzystwo posiadało swoje oddziały we Lwowie, Przemyślu, Samborze, Stryju i Tarnopolu (*Zahalni zbory...* 1936) oraz Stanisławowie.

Pod koniec 1931 r. zarejestrowano oddział w Tarnopolu z prezesem T. Wodiannym (30 członków; w 1938 r. był w zaniku). 26 czerwca 1932 r. – w Samborze (prezes W. Hurkewycz, 45 członków), który ściśle współpracował z muzeum samborskiego Towarzystwa „Bojkiwyszczyna” (drukowało periodyk „Litopys Bojkiwyszczyny”; w latach 1931-39 wyszło 11 numerów), posiadał trzy sekcje: sportową, turystyczną i odczytową (z A. Kniażynskim); od 1934 r. główna działalność oddziału koncentrowała się na organizowaniu wycieczek po okolicy. Na zwyczajnym zebraniu oddziału w Stryju, które odbyło się 25 kwietnia 1937 r., pojawiło się 30 członków, a w sprawozdaniu czytamy o istnieniu trzech sekcji: wycieczkowej, narciarskiej i sportowej oraz 12 wycieczkach letnich i 8 zimowych przeprowadzonych w minionym roku (*Z žyttia...* 1937). Przed 1935 r. powstał oddział lwowski Towarzystwa; przede wszystkim w celu odciążenia zarządu od absorbującej działalności krajoznawczo-wycieczkowej w okolicach Lwowa.

W latach 1933-35 podjęto się budowy pierwszego ukraińskiego schroniska górskiego, które zostało oddane do użytku w sierpniu 1935 r. na połoninie Płyśce w Gorganach. Tak informował

o tym fakcie miesięcznik „Nasza Bałkiwyszczyna” (Ryc. 6, 7): *Swiatoczne widkryttia zachystu, połuczone z prohulkoju zi Lwowa, widbulosia w serpni 1935 roku. Wid toho czasu zachyst, pobudowanyj na ważnomu turystycznomu szliachu, w centri zachidnich Gorgan, na połonyni, widky czudownyj wyd na Kanosiaky, Popadiu, Koretwynu j Parynky, widdaje wełyki usłuchy litnij i zymowij turystyci* (Paszkewycz 1937).

Pod koniec lat 30., w szczytowym okresie działalności, do UKTT „Płaj” – wg szacunków Leszka Rymarowicza (Rymarowicz 1994b) – mogło należeć 300-500 osób. Jak łatwo zauważyć, tak niewielka ilość członków, przy tak szeroko zakrojonej działalności, musiała powodować problemy natury finansowej. Przykładowo w 1936 r. łączny obrót finansowy Towarzystwa wynosił 894 zł; przychody: 452,60 zł, rozchody: 442 zł, a saldo: 10,60 zł (*Zwidomlennia...* 1938). Bardzo deficytowa była działalność wydawnicza „Płaju”. W 1937 r. zarząd zwrócił się nawet z dramatycznym apelem, żeby każdy członek namówił przynajmniej jedną osobę do wpisania się w poczet członków Towarzystwa. Oszacowanie ilości organizowanych wycieczek w Karpaty jest równie trudne. W jednym ze sprawozdań np. czytamy: *W 1936 r. uładżeno try litni prohulky, a w 1937 r. – dwi. W zymy 1936 r. odnu prohulku na łuszczetach* (*Zwidomlennia...* 1938). W czwartym numerze „Naszej Bałkiwyszczyny” z 1939 r. dostajemy sześciostronicową relację z wycieczki w Pasma Bratkowskiej z pięcioma ilustracjami fotograficznymi: Sywula – królowa Gorganów, Doboszanka, Bratkowska z Pantyru, Na połoninie, Widok na Bratkowską (W-yj 1939). Musiały więc to być faktycznie niezbyt duże ilości wycieczek – kilka rocznie – ale zwróćmy uwagę, że chodzi tu właściwie o wycieczki organizowane ze Lwowa. Narzekano również na nieopłacalność utrzymywania stacji noclegowych Towarzystwa; nawet wyłącznie w sezonie letnim. Niemniej starano się takie obiekty pozyskiwać – np. w Podlutym w Gorganach (*Zwidomlennia...* 1938). Troszczono się również o turystów indywidualnych, m.in. podając obowiązujące opłaty

przy przewozie osób wąskotorową kolejką leśną na gorgańskich trasach: Broszniów – Perehińsko – Osmołoda, Ludwikówka – Świca, Nadwórna – Rafajłowa (*Oplaty...* 1939).

W ostatnich latach przed II wojną światową prezesem „Płaju” był Kost Pankiwskij⁴. Towarzystwo działało jako oficjalnie zarejestrowane ukraińskie stowarzyszenie o wyraźnie podkreślonym profilu narodowym. Zdarzały się ingerencje tzw. czynników państwowych. M.in. starostwo powiatowe we Lwowie stwierdziło niezgodność działań „Płaju” z zatwierdzonym statutem i zarządziło rozwiązanie sekcji sportowych (statut faktycznie nie przewidywał działalności sportowej). Władze „Płaju” – stojące na gruncie legitymizmu – oczywiście je rozwiązały i przystąpiły do prac nad nowym statutem (*Komunikat...* 1937). Nie było żadnej oficjalnej współpracy z Polskim Towarzystwem Tatrzańskim, choć istniały kontakty prywatne między członkami zarządu (m.in. dra Piotra Kontnego czy dra Tadeusza Wilczyńskiego). W „Wierkach”, roczniku PTT, życzliwie zamieszczano wzmianki o działaniach „Płaju” i recenzowano jego wydawnictwa (Gąsiorowski 1934; d.ł. 1937). Jak na razie nie wiemy czy udało się próba utworzenia własnych szlaków turystycznych „Płaju” wokół Osmołody w Gorganach, na wytyczanie których faktyczny monopol miało PTT. Nieco kontrowersji wzbudzały działania związane z ochroną przyrody; m.in. budowa schroniska na Płyścach w rok po utworzeniu rezerwatu na Jajku Perehińskim (obydwa za zgodą zarządu Dóbr Stołowych Metropolii Greckokatolickiej we Lwowie) czy projekt poszerzenia biegnącego przez gęste zarośla kosodrzewiny szlaku na Grofę. Metropolita Andrej Szeptyckij usiłował wpływać na prezesa oddziału lwowskiego PTT, Adama Lenkiewicza, żeby gospodarzami schronisk PTT w Gorganach – m.in. w dolinie Mołody czy projektowanego w dolinie Zhonyłowa – byli Ukraińcy, co bez wątpienia umożliwiłoby częstsze korzystanie z nich przez członków „Płaju” (Rymarowicz 1994b).

4. Kost Pankiwskij (ur. 6 grudnia 1897 we Lwowie – zm. 20 stycznia 1973 w Livingston) – ukraiński polityk, adwokat i działacz charytatywny, premier emigracyjnego rządu Ukrainy. Ukończył uniwersytet w Pradze, przewodniczył w tym czasie grupie Ukraińskiej Młodzieży Postępowej. W latach 1924-39 występował jako obrońca w wielu procesach politycznych. W latach 1939-41 pracował w zarządzie aptek we Lwowie. Od sierpnia 1941 był sekretarzem Ukraińskiej Rady Narodowej we Lwowie i przewodniczącym Ukraińskiego Komitetu Krajowego. W latach 1942-45 był zastępcą przewodniczącego CUKN. W latach 1945-49 przebywał na emigracji w Niemczech, w latach 1945-48 r. był premierem emigracyjnego rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej. W 1949 r. wyemigrował do USA. (*Pańkiwskij Kost*. Centralny derżawnyj istorycznyj archiw Ukrainy u Lwowi, fond 374.)

Ryc. 5. Ihor Czaykovskij (z prawej) z żoną na zawodach narciarskich. Ze zbiorów R. Dmytrach
Fig. 5. Ihor Czaykovsky (on the right) with his wife at a skiing contest. From the collections of R. Dmytrach.

Karpacki Klub Narciarski [KŁK – Karpatskyj Łeszczetański Klub] (1924-1944)

Historię ukraińskiego narciarstwa należy zacząć od postaci Iwana Boberskiego⁵ – inicjatora rozwijania wielu dyscyplin sportowych, którym nadawał ukraińską terminologię. Na określenie narciarstwa przyjął nazwę – łańczczetański (obecnie *łyżnyj sport*). W 1909 r. w celu upowszechnienia narciarstwa objechał na nartach Lwów. Nie ulega wątpliwości, że ten czyn należy zaliczyć do narciarstwa turystycznego. Był duchowym ojcem ukraińskiej kultury fizycznej, od 1901 r. członkiem zarządu Ukraińskiego Towarzystwa Gimnastycznego (ukr. Ukrajinske

Ruchankowe Towarystwo) „Sokił”, prezesem od 28 sierpnia 1908 r., autorem wielu publikacji z zakresu metodyki sportu, m.in. *Jizda na łańczczatach*.

Karpatskyj Łeszczetański Klub założono 9 grudnia 1924 r. we Lwowie (Kuzmowycz 1989). Pierwszym prezesem wybrano Lwa Szeparowycza⁶. A oto skład pierwszego zarządu: Roman Howkowycz, Stepan Hajduczuk, Zenowija Koperdynska, Iryna Leżohubska, Iwan Mryc, Zenon Rusin, Wołodmyr Rożankowskyj, Omelian Szeparowycz (Kuzmowycz 1989). Honorowym członkiem KŁK wybrano I. Boberskiego, pioniera ukraińskiego narciarstwa, który wówczas przebywał na emigracji w Kanadzie. Klub miał swoją dewizę, która brzmiała: „Na łańczczatach, mow na kryłach!” (na nartach, jak na skrzydłach); był to pierwszy wers refrenu klubowego hymnu, napisanego przez Romana Kupczynskiego w 1933 r. Uprawiano przede wszystkim narciarstwo sportowe, ale również jego odmianę turystyczną, wykorzystując własną bazę w Sławsku i Worochcie. M.in. klub dysponował własnym schroniskiem, wystawionym w latach 1931-34 w Sławsku, dzięki prywatnym środkom dra Dmytra Łewyckiego, przewodniczącego ukraińskiej frakcji parlamentarnej w Sejmie II RP. Tak o tej inicjatywie pisała „Nasza Bałkiwszczyna”: *W 1931 r. „Karpatskyj Łeszczetański Kljub”, przydbawszy z własnych oszczędnośc, hromadianskich datkiw i z hojnoho daru Prez. Dra Dmytra Łewyckoho hroszi, przystupyw do budowy zachystu. Projekt zachystu bezkorysno zładwy czeł Kljubu inż. Ołeksander Peżanskyj, szczo i samyj razom iz buwszym hołowoju dyr. Wołodmyrom Pańkowom pryłozyw usich starań, szczo by poczate diło uwinaczałosia uspichom. Zachyst cej maje piał prostorych komnat, kuchniu ta dwa peredsinky j może pomistyty trydcał piał łańczczetańiw (Zachyst... 1937).*

- Iwan Boberskyj (ur. 14 sierpnia 1873 – zm. 1947) – pedagog, działacz i organizator ukraińskiego ruchu sportowego. Absolwent gimnazjum klasycznego w Samborze (1891), studiował na Uniwersytecie Lwowskim i w Grazu, został następnie profesorem j. niemieckiego. W l. 1908-1914 prezes Ukraińskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokił-Bańko”. W l. 1914-18 skarbnik Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych. W 1919 r. wyjechał z polecenia rządu Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej do USA i Kanady. Od 1920 na emigracji w Kanadzie, a od 1932 w Jugosławii, gdzie zmarł. (*Boberskyj Iwan*. Centralny derżawnij istorycznyj archiw Ukrainy u Lwowi, fond 366.)
- Lew Szeparowycz (ur. 1887 w Kołodijiwce koło Stanisławowa – zm. 1941 w Krakowie) – oficer Ukraińskiej Halickiej Armii, ukraiński działacz społeczny. Wykształcenie wyższe (inżynier-elektryk) zdobył na studiach w Karlsruhe. W czasie I wojny światowej służył w armii austro-węgierskiej w stopniu kapitana. 1 listopada 1918 r., podczas wojny polsko-ukraińskiej, zajął we Lwowie pocztę główną i centralę telefoniczną, skąd wysłał w świat wiadomość o powstaniu ZURL. Później był komendantem szkoły oficerskiej UHA, dowódcą łączności w Kwaterze Głównej UHA, następnie dowódcą kurenia technicznego CzUHA w Bałcie. W kwietniu 1920 r. przyłączył się z oddziałem do Armii Czynnej URL. Po wojnie do 1939 r. był przedstawicielem na Galicję firmy Siemens-Szukert. Po zajęciu Lwowa przez ZSRS przedostał się do Krakowa. Jego żoną była Ołena z d. Fedak, siostra Stepana Fedaka, który dokonał, 25 listopada 1921 r., nieudanego zamachu na marszałka Józefa Piłsudskiego.

O narciarskiej turystyce KŁK w Gorganach pisał prezes Wołodmyr Pańkiw: *Riwnoż Gorgany je zymoju czudowi, odnacze dyki werchy tiażko dostupni j wymahajuť welykoho łańczczetańskoho doswidu* (Pańkiw 1937). Wspominał jedną z gorgańskich wycieczek i jednocześnie ubolewał, że tak mało ukraińskich narciarzy spotyka w górach. *Pryhaduju sobi odnoho zymowoho ranku z tiażkymy napłecznykamy wyruszylu my z domiwky K.L.K. u Sławsku na prohulku Gorganamy do Worochty. Snih buw tiażkyj i hłubokyj. Mołodszi towarysi-łańczczetańi, pryklonnyky sportowych rekordiw, zdwyhały tilky ramenamy, dywujyczys’, szczo nam chozczetsia narażuwatysia na stilyk newyhod. Wony na dowszij zymowij prohulci ne buły szcze nikoly! I sprawdi! Pidczas mojih zymowych mandriwok striczaw ja bahato polśkyh i żydiwśkyh turystiw. Ukrajinciw ni razu* (Pańkiw 1937).

Dostajemy w tym artykule również informacje o zimowych wejściach członków KŁK. Oto kilka przykładów z najtrudniej dostępnych Gorganów:

» **30 grudnia 1933:** wycieczka narciarska na Grofę; uczestnicy: A. i W. Rożankowscy, R. Kobryńskij, J. Rożankowskyj, B. Hwozdeckij, W. Czapelśkyj, W. Pańkiw.

» **1 stycznia 1934:** wycieczka narciarska na Parenki i Popadię; uczestnicy: A. i W. Rożankowscy, R. Kobryńskij, J. Rożankowskyj, B. Hwozdeckij, W. Czapelśkyj, W. Pańkiw.

» **3 stycznia 1934:** wycieczka narciarska na Mołodą; uczestnicy: A. i W. Rożankowscy, R. Kobryńskij, W. Czapelśkyj, W. Pańkiw.

» **4 stycznia 1934:** wycieczka narciarska na Sywanie Lolińską; uczestnicy: A. i W. Rożankowscy, R. Kobryńskij, W. Czapelśkyj, W. Pańkiw.

» **5 stycznia 1934:** wycieczka narciarska na Gorgan Wyszkowski; uczestnicy: A. i W. Rożankowscy, R. Kobryńskij, W. Czapelśkyj, W. Pańkiw.

W latach 1924-1931 – KŁK posiadał jedną filię, 1932-35 – cztery, a w 1936 r. – piętnaście; m.in. w Worochcie, Stryju, Kosmaczu, Kosowie, Sławsku, Sanoku, które wtedy liczyły w sumie 868 członków. Próbowano również otworzyć filię w Krakowie, ale Starostwo Grodzkie nie wyraziło na to zgody. Zebranie organizacyjne odbyło się 26 maja 1938 r. i wybrało zarząd z przewodniczącym Bazyliem Zacharkewyczem. W Archiwum Państwowym w Krakowie zachowała się związana z tą rejestracją dokumentacja. M.in. zezwolenie na założenie filii wydane we Lwowie 9 czerwca 1938 r. i podpisane przez ówczesnego prezesa inż. Oresta Kliufasa oraz przetłumaczo-

ny z języka ukraińskiego statut KŁK. Dowiadujemy się również, że KŁK wpisano do rejestru stowarzyszeń i związków Urzędu Wojewódzkiego Lwowskiego pod nr. 189, na mocy decyzji Wojewody Lwowskiego z 21 czerwca 1935 r., nr B.P. 62/174 (*Karpatskyj...*).

W 1937 r., na podstawie art. 6 ustawy z 1932 r., który zakazywał łączenia w stowarzyszeniach celów wychowania fizycznego, gimnastycznych lub sportowych z celami politycznymi (Zaborniak 2007), zdelegalizowano Ukraiński Sportowy Sojuz, który gromadził dane nt. klubów sportowych, w tym ich działalności związanej z narciarstwem turystycznym. W konsekwencji, w tymże 1937 r., wśród ukraińskich stowarzyszeń kultury fizycznej nastąpiła decentralizacja i podział na referaty. Referat turystyki przypadł właśnie KŁK (*Za nasz...* 1937). Zajmowano się również innymi dyscyplinami sportu, m.in.: leką atletyką, wioślarstwem i pływaniem.

Oto wykaz prezesów KŁK (w nawiasach okres prezesury): Lew Szeparowycz – 1924-29, Julijan Mudrak 1929-32, Wołodmyr Pańkiw 1932-33, Andrij Palij 1933-37, Wołodmyr Pańkiw 1937-38, Orest Kliufas 1938-1939 (Waceba 1997). Wybuch II wojny światowej przerwał działalność klubu, którą wznowiono w latach 1941-44. Po przejściu Armii Czerwonej przez Karpaty w 1944 r. klub przestał funkcjonować, ale odrodził się wśród emigrantów. Najpierw w Niemczech (1945-50), a następnie – od 1951 r. – w USA i Kanadzie. Działalność KŁK we Lwowie została reaktywowana w 1989 r., a obecnie – w roku 90-lecia – prezesem jest Ołeh Kubiw.

Schroniska górskie

Schronisko na połoninie Płyśce (ok. 1425 m n.p.m.) – zbudowane przez Ukraińskie Krajoznawczo-Turystyczne Towarzystwo „Płaj” w latach 1933-35. 20 noclegów na przyręcz. Bez gospodarza. Opodal czerwonego szlaku, na pd. wsch. stoku Grofy. Grunt UKTT „Płaj” otrzymało w dzierżawę od Zarządu Dóbr Stołowych Metropolii Grekokatolickiej we Lwowie i uzyskało również materiał budowlany. Autorem projektu schroniska był członek „Płaju”, inż. Ołeksandr Peżanskyj. Wzniesiono je w dużej części siłami społecznym pod kierunkiem dr. M. Sajewycza (Paszkewicz 1937). Zbudowane z elementami stylu huculskiego, obejmowało trzy pomieszczenia i użytkowe poddasze. Już w 1938 r. wymagało remontu z powodu niekorzystnych warunków klimatycznych.

Ryc. 6. Schronisko UKTT „Płaj” na Płyścach.

Fot. T. Wilczyński. Ze zbiorów B. Śmigiełskiego
Fig. 6. Tourist shelter UKTT „Płaj” on Płyśce. Photo T. Wilczyński. From the collections of B. Śmigiełski

Schronisko w Sławsku – zbudowane przez Karpacki Klub Narciarski w latach 1931-34 dzięki własnym oszczędnościom Klubu, dobrowolnym datkom i prywatnym środkom dra Dmytra Łewyckiego. Projekt schroniska bezinteresownie wykonał członek Klubu, inż. Ołeksander Peżanśkyj, który razem z byłym prezesem Wołodymyrem Pańkiwem dołożył wszelkich starań, żeby zapoczątkowane prace zakończyły się sukcesem. Schronisko dysponowało pięcioma przestronnymi pomieszczeniami, kuchnią i dwoma przedsionkami. Mogło pomieścić 35. narciarzy (*Zachyst... 1937*).

Odnaki organizacji turystycznych

Odnaka UKTT „Płaj” z 1924 r.

Wykonana w białym metalu metodą płytkiego bicia, bez emalii, ma prostą i czytelną symbolikę. W centralnej części rozpościera się dwuspadowy namiot-pałatka, po prawej stronie płonie góralska watra (ognisko). W tle namiotu widnieje maszt z powiewającą „flagą”, którą tworzy stylizowany napis cyrylicą „Плай”. Zapięcie na szpilkę, możliwe też było na zakrętkę (Motyka 2002).

Odnaka KŁK z 1924 r.

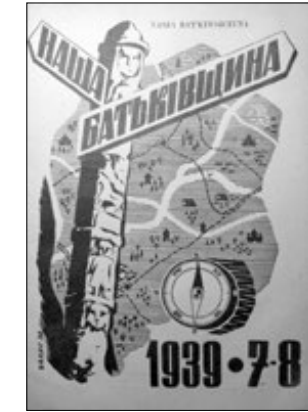
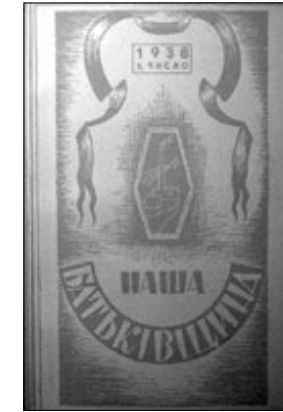
Twórcą projektu odznaki był Robert Lisowskyj. Studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Kijowie oraz w Berlinie (1937 r.). W czasie II wojny światowej był profesorem w ukraińskiej szkole sztuk plastycznych w Pradze. Na wniosek zarządu KŁK zaprojektował dwie wersje odznaki: stylizowane litery „КЛК” w dużym rozmiarze noszone na czapce narciarskiej lub na koszulkach zawodników oraz małą odznakę wykonaną w metalu i noszoną przypiętą szpilką do kłapy ubrania w wersji ze skrzyżowanymi nartami i dwoma kijkami na tle ośnieżonych trójkątnych szczytów (przypominających tzw. tryzub), nad nimi na niebieskim tle żółte stylizowane litery „КЛК”.

Zakończenie

Dzieje turystyki górskiej świadczą o bardzo żywym zainteresowaniu Karpatami Wschodnimi począwszy od połowy XIX w. Ich specyficzna budowa geologiczna i idące za tym ukształtowanie terenu oraz roślinna piętność utrudniały początkowo do nich dostęp. Jednocześnie były tym, co najbardziej przyciągało spragnionych wrażeń turystów. Równolegle funkcjonowała gospodarka hodowlana, a pasterskie staje niejednokrotnie stanowiły schronienie i miejsce noclegowe pierwszych „turystów”. Karpaty Wschodnie tworzyły niezmierny rezerwar leśny, z którego pozyskiwano drewno, spławiane następnie bystrzami rzekami dzięki systemowi klauz, a w końcowym okresie transportowano olbrzymie kłocę przy pomocy leśnych kolejek wąskotorowych. To one właśnie w l. 30. XX w. stały się również środkiem transportu dla coraz liczniejszych rzesz turystów. W zwartej kosodrzewinie szybko pojawił się labirynt sztucznie wyciętych myśliwskich ścieżek, zwanych rajstokami. Stąd już krok był do gęstej płataniny znakowanych szlaków i rozbudowanej infrastruktury turystycznej.

Działalność turystyczna przedstawicieli ukraińskiej narodowości miała również doniosłe znaczenie. Pojawiły się postaci wybitne, których dokonania poddano analizie podczas omawiania poszczególnych organizacji. Wśród Ukraińców

Ryc. 7. Roczniki „Наша Батьківщина” 1937-39. · Fig. 7. Annuals „Наша Батьківщина” 1937-39

Wydawnictwa:

Ryc. 8. Okładka książki E.J. Pelenskiego pt. *Dołyna Oporu i Stryja. Turystyczny przewodnik* · Fig. 8. Cover of the book *Dołyna Oporu i Stryja. Turystyczny przewodnik* by E.J. Pelensky

Ryc. 9. Okładka książki M. Korduby pt. *Що кажуть нам назви осель?* · Fig. 9. Cover of the book *Що кажуть нам назви осель?* by M. Korduba

Ryc. 10. Exlibris Iwana Krypiakewycza · Fig. 10. Exlibris by Ivan Krypiakewych

na słowa uznania zasłużyli m.in. Iwan Krypiakewycz czy Wołodymyr Pańkiw. Jedno zdanie należy poświęcić postaci Wołodymyra Kubijowycza, polskiego, a następnie ukraińskiego geografę. Prowadzone przez niego badania w okresie międzywojennym oraz dorobek naukowy stawiają go na poczesnym miejscu w dziedzinie wschodniokarpackiego krajoznawstwa.

Z organizacji ukraińskich wybrano Ukraińskie Towarzystwo Krajoznawczo-Turystyczne „Płaj” (Ukraińskie Krajoznawczo-Turystyczne Towarzystwo „Płaj”), Ukraińskie Towarzystwo Turystyczne „Czarnohora” (Ukraińskie Towarzystwo Turystyczne „Czarnohora”), Karpacki Klub Narciarski (Karpackij Łeszczetański Klub), wzmiankowano

Koło Miłośników Lwowa (Krużok Liubyteliw Lwiwa), Sekcję Turystyczno-Kajakową Sportowego Towarzystwa „Ukraina” (Turystyczno-Bajdarkowa Sekcja Sportowoho Towarystwa „Ukraina”). UKTT „Płaj” było najbardziej aktywnym stowarzyszeniem wywodzącym się z KLL. Zbudowało jedyne ukraińskie schronisko w Gorganach na Płyścach pod Grofą, organizowało wycieczki, odczyty, posiadało swoje filie, wydawało na wysokim poziomie periodyk „Наша Батьківщина”, drukowało przewodniki i planowało przystąpić do znakovania szlaków w rejonie Osmołody (faktyczny monopol w tym zakresie miało jednak PTT). UTT „Czarnohora” mimo, że było organizacją najstarszą nie wyszło z działalnością poza region stanisła-

wowski. Jego dokonania związanych z tworzeniem infrastruktury turystycznej nie udało się całkowicie potwierdzić. KŁK był odpowiednikiem polskiego Karpackiego Towarzystwa Narciarzy. Oprócz działalności związanej z turystyką narciarską, a następnie – na skutek zdelegalizowania Ukraińskiego Związku Sportowego (Ukraiński Sportowy Sojuz) – w ogóle turystyką ukraińską, zajmował się również lekką atletyką, wioślarstwem i pływaniem. W Karpatach Wschodnich zorganizował szereg zimowych wycieczek.

Do tej pory w polskiej literaturze turystycznej nie spotkałem się ze szczegółowym opisem i omówieniem działalności ukraińskich organizacji. Mimo prowadzenia badań nad ich działalnością wyłącznie w Karpatach, należało wcześniej od podstaw ustalić dane dotyczące roku powstania, statutu, pierwszego zarządu, siedziby czy faktycznej nazwy. Starałem się zachować od zapomnienia znaczący dorobek ukraińskiej turystyki i krajoznawstwa. Dorobek również materialny, po którym w terenie zostały tylko ruiny fundamentów schronisk i dawne turystyczne ścieżki. Mam także nadzieję, że nazwiska Kubijowycza, Krypiakewycza czy Pańkiwa, staną się na powrót znane polskim turystom i badaczom. Warto na koniec zacytować słowa znanego polskiego działacza turystycznego, Władysława Krygowskiego, który ze wstydem przyznawał się do swej niewiedzy na temat istniejącej obok, ale rozwijającej się i idącej równolegle turystyki ukraińskiej: Czasem wydaje mi się, że moje pokolenie, wędrując po Burkutach, Kosmaczach i Krzyworówniach, po Szeszorach i Akreszorach, po Babach Ludowych i Brebenieskulach, chodziło jak owe szlachcianki podolskie i kuckie mieszczańki z zawiązanymi oczami, aby nie widzieć niebezpieczeństw. Zauróczeni górami i życiem Huculszczyzny, Bojków i Lemków, widzieliśmy malownicze zjawiska, lecz nie docenialiśmy problemów w wymiarze dziejów (Krygowski 1982).

Literatura

Boros L. 1999. *Kárpátalja*, Nyíregyháza.

Butiel M. 1936. *ST „Ukrajina” (1911-1936)*. *Atmanach ST „Ukrajina”*, s. 19-29.

Cbinden H. 1939. *Mandriwka po huculskich horach*, przeł. Derkacz M., Lwów.

Cholnoky J. 1939. *Az Északkeleti Felvidék*, Turisták Lapja, s. 51.

d.ł. 1937. *Julian Tarnowycz: Ilustrowana istorija Lemkiwszczyzny*, Lwów 1936, „Wierchy”, 15, s. 241.

Dostál J. 1936. *Podkarpatská Rus*, Praha.

Dumkowycz M. 1936. *Turystyczno-bajdarkowa sekcja (1931-1934 rr.)*, [w:] *25-littia Sportowoho Towarystwa „Ukrajina”*, Lwów, s. 98-107.

Dyląg D. 2008. *Gorgany*. Przewodnik, Pruszków.

Dyląg D. 2009. *Węgrzy w Gorganach*. *Suplement do przewodnika „Płaj”*, 39, s. 123-139.

Dyląg D. 2011. *Rumuńskie organizacje turystyczne w Karpatach Wschodnich do wybuchu drugiej wojny światowej*. *Przyczynek do historii karpackiej turystyki*, [w:] Troll M., Warchalska A. (red.) *Huculszczyzna w badaniach młodych naukowców*, Kraków, s. 247-256.

Fedorczenko W.K., D'orowa T.A. 2002. *Istorija turizmu w Ukraini*, Kyjiw, http://tourlib.net/books_history/fedorchenko34.htm.

[Gašiorowski, H.] hg. 1934. *Mg. J. J. Peleńskij, Dołynoju Oporu i Stryja. Turystycznyj prowidnyk dla letnikiw i prohulkiwciw (turystów)*, Lwów 1933. *Nakład ruskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „Płaj”*; 62 str. szesnastki z kilkoma ilustracjami i szkicem schematycznym, „Wierchy”, 12, s. 212.

Honl I. 1936. *Na Pantyru*, „Časopis Turistů”, s. 48.

Honl I., Dostál J. 1937. *Jasinský průsmyk. Dejište boju 1914 a 1916-1917*, Praha.

Janowski M. 2009. *Dariusz Dyląg, Gorgany*. *Przewodnik, Pruszków 2008, Rewasz*, s. 368, „Mówią Wieki”, 1, s. 62.

Karpatkýj Leszczetarýskij Klub. *Archiwum Państwa we w Krakowie, Starostwo Grodzkie*, sygn. StGKr 238.

Kolařík Z., Pokorný O. 1938. *Podkarpatská Rus – Obrazy, skizy, zajímavosti*, Užhorod.

Komunikat Hołownoho Wydiłu T-wa „Płaj” u Lwowi (1937), „Nasza Bałkiwszczyzna”, 9, s. 204.

Korduba M. 1938. *Szczo kažuť nam nazwy osel?*, Lwów.

Kovács S. 2007. *Máramarosi bércék között. Kárpátalja máramarosi térségének kalauza*, Budapest.

Kozyčkyj A. 1997. *Krajoznawczo-turystyczne towarystwo „Płaj” (1924-1939 r.)*, [w:] *Z istoriji wityczniano-ho turizmu*, Iwano-Frankiwśk.

Král J. 1923. *Geografická bibliografie Podkarpatské Rusi*, Praha.

Král J. 1924. *Podkarpatská Rus*, Praha.

Král J. 1928. *Geografická bibliografie Podkarpatské Rusi za rok 1923-1926*, Praha.

Král J. 1930. *Uvahy o rozčlenění československých Karpat na přírodní oblasti a pojmenování těchto oblastí*, „Sborník Filosofické Fakulty Un. Kom. v Bratislavě”, 54.

Krygowski W. 1982. *W litworowych i piarzystych kolebach*, Kraków, s. 58-59.

Krypiakewycz I. 1925. *Z istoriji Hałyćkoho krajeznawstwa*, „Turystyka i krajeznawstwo”, 1, s. 1-3.

Krypiakewycz I. 1937. *Z istoriji ukrajinskoji turystyki*, „Nasza Bałkiwszczyzna”, 1, s. 35-38.

Kubijowicz W. 1922. *Przyczynek do antropogeografii Gorganów*, „Przegląd Geograficzny”, 2.

Kubijowicz W. 1926. *Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich*, „Prace Instytutu Geograficznego UJ”, 5.

Kubijowicz W. 1929. *Górna granica osadnictwa w dolinie Bystrzycy Nadwórniańskiej*, „Przegląd Geograficzny”, 9.

Kubijowicz W. 1938. *Geografija ukrajinskich i sumeżnych zemel*, Lwów, 2. wyd. Kraków-Lwów 1943.

Kubijowicz W. 1939. *Turystyka w Karpatській Ukraini*, „Nasza Bałkiwszczyzna”, 1, s. 4-8.

Kubijowicz W. 1993. *Encyklopedija ukrajinoznawstwa*, Lwów, 2, s. 583-589.

Kubijovič V. 1932. *Rozšíření kultur a obyvatelstva v severních Karpatech*, „Sborník Filosofické Fakulty Un. Kom. v Bratislavě”, 60.

Kubijovič V. 1935, 1937. *Pastyřský život v Podkarpatské Rusi*, „Zeměpisné práce”, Bratislava, 1 i 2.

Kuzmowycz O. 1989. *Początek i rozwój Karpatського leszczetarського Klubu 1924-1984*, Lwów-Monachium-Niu Jork, 16.

Łuckýj J.W. 1997. *Istorija turizmu w Hałyčyni do 1939 roku*, [w:] *Z istoriji wityczniano-ho turizmu*, Iwano-Frankiwśk, s. 66-75.

Łuckýj J.W., Myćkan B., Myćkan W. 2008. *Turyzm ta krajeznawstwo na Hałyčyni (kineć XIX ST. – persza połowyna XX st.)*, [w:] Król P., Zaborniak S. (red.) *Szki-ce z dziejów turystyki w Polsce (1887-2007)*, Rzeszów, s. 164-170.

Margittai A. 1936. *Květėna Podkarpatské Rusi*, „Časopis Turistů”, 48.

Motyka J. 2002. *Ukraińskie Krajoznawczo-Turystyczne Towarzystwo „Płaj”*. *Z krajoznawczych kolekcji (5)*, „Na Szlaku”, 9.

Naukowe towarystwo imeni Szewczenka. *Centralnyj der-żawnyj istorycznyj archiw Ukrainy u Lwowi*, fond 309.

Neidenbach Á. 1994. *A Kárpátmedence. Hegymászó és turista irodalma*, Budapest.

Neidenbach Á., Pusztay S. 2005. *Magyar hegyisport és turista enciklopédia*, Budapest.

Ohonowskýj W. 1938. *Zakarpatska Ukrajina*, „Nasza Bałkiwszczyzna”, 11, s. 251-259.

Olśzański M., Rymarowicz L. 1993. *Powroty w Czar-nohorę. Nie tylko przewodnik*, Pruszków.

Oplaty na lisowych zaliznyczkach (1939), „Nasza Bałkiwszczyzna”, 6, s. 164-165.

Ordean M. 1992. *Sus la munte, la izvor*, [București].

Pańkiw W. 1937. *Zymowa turystyka*, „Nasza Bałkiwszczyzna”, 3, s. 80.

Paszkewycz O. 1937. *Z krajeznawczo-ho žyttia. Za organizaciju krajeznawstwa j turystyki. Z dijalnosti „Ukrajinsko-ho Krajoznawczo-Turystyczno-ho T-wa Płaj”*, „Nasza Bałkiwszczyzna”, 2, s. 48.

Peleńskij E. 1934. *Dołyna Oporu i Stryja. Turystycznyj prowidnyk*, Lwów.

Petraniwskyj W., Rutynskyj M. 2005. *Z istoriji hałyćkoho turystyczno-ho krajeznawstwa (druha połowyna XVIII st. – 1945 r.)*, [w:] *Istorija ukrajinskoji geografiji*, Tarnopol, http://tourlib.net/statti_ukr/petraniwsky2.htm.

Pol W. 1847. *Muzeum natury we Lwowie*, „Biblioteka Naukowego Zakładu Ossolińskich”, Lwów, 1, s. 476, 486.

Puścariu V. 1943. *Turismul în România*, [w:] *Enciclopedia României*, București, 4.

Radu R. 2009. *Din istoricul organizării turismului în România*, „Economia seria Management”, 1.

Révész J. 1915. *Máramarosi kirándulások*, „Turisták Lapja”, 27.

Riczynskyj A. 1938. *Staryj horod Wołyń*, Lwów.

Romer E. 1960, 1961. *Wybór prac*, Warszawa, 1-2.

Rymarowicz L. 1994a. *Słów kilka o cerkwi Skitu św. Andrzeja w Łużkach koło Osmoły*, „Płaj”, 9, s. 140-141.

Rymarowicz L. 1994b. *Z historii ukraińskiego krajoznawstwa w Karpatach Wschodnich*, „Płaj”, 9, s. 118-126.

Rymarowicz L. 1995. *Rezerwat limbowy na Jajku Perehińskim w Gorganach*, „Płaj”, 10, s. 81-93.

Schermann S. 1937. *Szögescipők nyomai Kárpátok Bércsein*, Budapest.

Siegmeth K. 1878. *Egy kirándulás az Ungh-megy-ei Kárpátokba*, „A Magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve”, 5.

Siegmeth K. 1880. *Úti vázlatok a Munkácsi-Beszkidék-ből*, „A Magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve”, 7.

Siegmeth K. 1885. *Reiseskizzen aus der Máramaros – Máramarosi úti vázlatok*, Igló.

Siegmeth K. 1889. *Die Ungarischen Ostkarpathen – A magyar Keleti Kárpátok*, Zürich.

Siegmeth K. 1902. *Képek a Felső-Tisza vidékéről*, „Turisták Lapja”, 13.

Straka, A. 1923. *Turistika v Podkarpatskej Rusi*, Krá-sy Slovenska, 3.

Rafał Kapica¹, Łukasz Szmyd²

1. Uniwersytet Rzeszowski, 2. PWSZ w Krośnie

Abstrakt

Wąskotorowe kolejki leśne od ponad stu lat są obecne w krajobrazie Karpat Wschodnich. W tym mocno zalesionym terenie były one jedynym środkiem transportu, który umożliwiał masową wózkę drewna z miejsca wyrębu do tartaków. Szczyt rozwoju kolejek przypadł na połowę XX wieku, po którym zaczęły powoli zniknąć z krajobrazu. Wielokrotne powodzie oraz zmiany gospodarcze jakie zaszły w tej części Europy latach 90. spowodowały, że do obecnych czasów zachowało się ich jedynie kilka.

Celem artykułu jest przedstawienie obecnej sytuacji ocalałych kolejek. Aktualnie zmniejszyła się ich rola przemysłowa, natomiast stanowią dużą atrakcję dla coraz większej liczby turystów. Doniosłe znaczenie w ich zachowaniu odgrywa pomoc finansowa i organizacyjna entuzjastów oraz wielu stowarzyszeń. Tymczasem zlikwidowane kolejki mogą być wciąż wykorzystane jako podbudowa nowej infrastruktury turystycznej.

Słowa kluczowe:
Keywords:

Wstęp

Karpaty Wschodnie, według podziału Kondraciego (1989), rozciągają się od dolin Sanu, Oslawy i Laborca aż po przełęcz Predeal i dolinę Prahawy. Leżą głównie na obszarze Ukrainy i Rumunii, a częściowo Polski i Słowacji. Duża lesistość omawianego terenu sprawiła, że od dawna jego mieszkańcy trudnili się przede wszystkim pozyskiwaniem i obróbką drewna. Impulsem do rozwoju przemysłowego regionu było powstanie w II poł. XIX wieku drohobycko-borysławskiego zagłębia naftowego. Potęgowany był on przez budowę sieci kolejowej. W 1872 r. powstała linia z Przemyśla i Sanoka przez Chyrów i Drohobycz do Stryja i Borysławia. Kolejno powstały połączenia Stryja z Lwowem i Stanisławo-

wem (Rąkowski 2013). Doniosłe znaczenie miało wybudowanie linii transkarpackich: Stanisławów – Rachów (1894 r.), Stryj – Mukaczewo (1887 r.), Suczawa – Vatra Dornei (1902 r.) oraz Lwów – Sambor – Użgorod (1905 r.), które pozwoliły na eksport towarów do całej Europy.

Na fali rozwijającej się gospodarki wzrosło jednocześnie zapotrzebowanie na drewno z karpackich lasów. Poważnym ograniczeniem był jednak jego transport z wyżej położonych obszarów w doliny. Tradycyjnym sposobem pozyskiwania drewna była jego zrywka końmi i spław przez system specjalnych, drewnianych śluz (tzw. klauz) na potokach.

Masowe pozyskiwanie drewna było jednak niemożliwe z powodu ograniczonej sieci utwardzonych dróg, a ciężki transport samochodowy dopiero się rozwijał. Do wywozu drewna zaczęto wykorzystywać wąskotorowe kolejki leśne. Ze względu na stosunkowo nieduże koszty przygotowania terenu pod torowiska, prostą konstrukcją taboru i łatwością jego konserwacji były one wręcz idealnym rozwiązaniem. Parowozom, które zaczęto powszechnie wykorzystywać nie brakowało opału, a na wielu kolejkach wystarczało jedynie wyciągnięcie pustych wagonów i platform kłonicowych w górę trasy. Ich powrót z dłużej odbywał się grawitacyjnie. Ponadto kolejki dostarczały surowiec wprost do miejsc przerobki, przeładunku czy stacji kolei normalnotorowej.

Kolejki wielokrotnie stanowiły jedyny środek lokomocji dla okolicznych mieszkańców. Na niektórych trasach prowadzony był regularny, rozkładowy ruch pasażerski. Każda kolejka posiadała tabor dla przewożenia robotników leśnych, z którego korzystali miejscowi oraz turyści.

Przeszość

W kolejki pierwsi zaczęli inwestować właściciele wielkich majątków leśnych oraz tartaków. Wymierne korzyści ze stosowania takiego środka

Szczypajło R. 1938. *Na Huculszczyźnie*, „Nasza Bałkiwszczyzna”, 2, s. 284-292.

Szpara K. 2004. *Wybrane aspekty turystyki trampingowej na przykładzie Ukrainy i Rumunii*, [w:] Mieczkowski T. (red.) *Dodatknie i ujemne aspekty aktywności ruchowej*, Instytut Kultury Fizycznej, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.

Štěpánek P. 2008. *Podkarpatská Rus v letech 1919-1939*, Náchod.

Tarnowyc J. 1936. *Ilustrowana istorija Łemkiwszczyzny*, Lwów.

Tarnowyc J. 1938. *Werchamy Łemkiwszko Beskidu*, Lwów.

Tóth I. 2004. *Kárpátalja a rahói járás honismereti olvasókönyve*, Szeged.

Towarzystwo „Proswita”. *Centralnyj derżawnyj historycznyj archiw Ukrainy u Lwowi*, fond 348.

Troll M. 2006. *Czarnohora. Przyroda i człowiek*, Kraków.

Ukrajinske sportywnne towarystwo „Sokił-Batko”. Centralnyj derżawnyj historycznyj archiw Ukrainy u Lwowi, fond 312.

Waceba O. 1997. *Narysy z istoriji zachidno-ukrajinszko-ho sportywnoho ruchu*, Iwano-Frankiwsk, s. 181.

Werchowna Płastowa Komanda 1910-1939. Centralnyj derżawnyj historycznyj archiw Ukrainy u Lwowi, fond 389.

Wites T. 2008. *Atrakcyjność turystyczna Zakarpacia*, „Dokumentacja Geograficzna”, 36.

W-yj A. 1939. *Na Bratkiwszku*, „Nasza Bałkiwszczyzna”, 4, s. 102-107.

Vosyka R. 1925-1926. *Podkarpatská Rus – ruská krajina*, „Krásy Slovenska”, 5.

Zaborniak S. 2005. *Zarys rozwoju turystyki w działalności ukraińskich organizacji kultury fizycznej w Galicji oraz Kresach Południowo-Wschodnich*, [w:] Nowakowski A., Zaborniak S. (red.) *Szkice z dziejów turystyki w Polsce*, Rzeszów.

Zaborniak S. 2006. *Zarys rozwoju i działalności Ukraińskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokił” w Galicji*

(1894-1914) oraz na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (1921-1939)

, [w:] Nowak L. (red.) *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, Gorzów Wlkp., 7, s. 68.

Zaborniak S. 2007. *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868-1939)*, Rzeszów, 79, s. 122.

Zaborniak S. 2008. *Wychowanie fizyczne na Kresach Wschodnich przed 1939 r. na polsko-ukraińskim pograniczu*, [w:] Nowak L. (red.) *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, Gorzów Wlkp., 8, s. 871.

Zachyst „Karpatśko-ho Łeszczetarśko-ho Kljubu” u Sławsku (1937), „Nasza Bałkiwszczyzna”, 2, s. 51.

Zahalni zbory ukrajinszko-ho Turystyczno-Krajeznawczo-ho Towarystwa „Płaj” (1936), „Nowyj Czas”, 133, s. 175-176.

Za nasz sportowyj prowid (1937), „Zmah”, 43, s. 1.

Zwidomlennia zi Zahalno-ho Zboru czeniw Twa „Płaj” u Lwowi (1938), „Nasza Bałkiwszczyzna”, 5, s. 138.

Z žyttia krajeznawczych ustanow (1937), „Nasza Bałkiwszczyzna”, 6, s. 148.

Mapy

Austrian Empire 1850, Milner's Descriptive Atlas, London 1850.

Galicia 1882, Blackie & Sons Atlas, Edinburgh 1882, skala 1 : 2 700 000.

Kaiserlich und Königlich Militärgeografisches Institut, Zone 11 Col. XXX, *Porohy*, skala 1 : 75 000, 1880-1906.

Kummerer C.R. von Kummersberg, *Administrativ Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Grossherzogthume Krakau und den Herzogthümern Auschwitz, Zator und Bukowina*, skala 1 : 115 000, Verlag und Eigenthum von Artatia, Wien 1855.

Liesganig J., *Königreich Galizien und Lodomerien herausgegeben in Jahre 1790. Regna Galiciae et Lodomeriae*, 1:288 000. Vindobonae, Viena 1790.

Vogel C., *Österreich-Ungarn in 4 Blättern*, Blatt 2, Stieler's Hand-Atlas nr 19, Berlin 1891, skala 1 : 1 500 000.

Země Podkarpatoruská, osmibarevná mapa, skala 1 : 300 000, KČST, Praha 1936.

SUMMARY

The work is a contribution to the history of Ukrainian tourism understood as a starting point for the contemporary cognitive tourism in the Carpathians. Especially in the context of the activities undertaken by three most important touristic organizations in the Eastern Carpathians in the years 1910-1944. The author presents the genesis and the activity of the organizations. He also describes outstanding activists and their doings for contemporary tourism. He also makes note of the infrastructure which existed back then, along with the preserved organization badges the most important periodicals and publishers.